

УДК 141.319.8:355.01

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.3>

МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІЙНИ: МЕЖІ ЇЇ ЕТИЧНОГО ВИПРАВДАННЯ

Павло Ваксютенко

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Соціально-гуманітарний факультет, кафедра філософії
вул. Пирогова 9, 01601, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-6784-7013>

У статті здійснено філософсько етичний аналіз проблеми війни як морального зла та визначено межі її можливого етичного виправдання в контексті сучасних аксіологічних і нормативних теорій. Показано, що війна постає не лише як сукупність окремих актів насильства, але й як системний соціальний феномен, який змінює структуру морального досвіду, руйнує установлені ціннісні орієнтири та викривляє уявлення про допустимі форми застосування сили. Розкрито специфіку війни як структурного та інституціоналізованого зла, що трансформує моральну свідомість індивідів і спільнот, нормалізує насильство як соціальну практику та сприяє його легітимації через політичні, ідеологічні та правові наративи.

Особливу увагу приділено аксіологічним підставам етичного засудження війни, зокрема аналізу конфлікту воєнного насильства з базовими моральними цінностями людського життя: гідністю, свободою, справедливістю та миром, а також напрузі між вимогами самозахисту й збереженням гуманістичних принципів. Проаналізовано засадничі аспекти та внутрішню структуру теорії справедливої війни (*jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*), висвітлено її потенціал і обмеження як інструмента моральної оцінки збройних конфліктів у сучасних умовах. Обґрунтовано тезу про граничний і трагічний характер будь-якого етичного виправдання збройного насильства: доведено, що навіть у випадках умовної моральної допустимості війна зберігає статус морально проблематичного явища, залишає неминучий «моральний надлишок» провини, страждання й втрат, який не може бути повністю нівельований жодними раціональними чи правовими аргументами.

Ключові слова: війна, моральне зло, етика війни, аксіологія, справедлива війна, людська гідність, цінність життя, насильство, моральна відповідальність, справедливість, мир, *jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*.

Вступ. Проблема війни як морального феномена належить до числа найбільш складних і водночас фундаментальних у філософській, етичній та політичній думці. Війна супроводжує історію людства від найдавніших часів, постаючи як форма організованого насильства, що істотно впливає на соціальні структури, політичні інститути та систему моральних цінностей. Водночас саме війна найгостріше виявляє межі морального порядку, ставлячи під сумнів універсальність етичних норм і принципів, оскільки зачіпає вимір її екзистенційності, який геть не піддається систематизації, будь-якому впорядкуванню чи унормованості.

У сучасному світі, позначеному глобалізаційними та антиглобалістськими зіткненнями, кризою міжнародної безпеки та трансформацією характеру збройних конфліктів, війна набуває нових форм і вимірів. Гібридні війни, асиметричні конфлікти, використання високотехнологічних засобів ураження та інформаційного впливу значно ускладнюють моральну оцінку воєнних дій. У цих умовах особливо актуальним постає питання про те, чи зберігає війна статус безумовного морального зла та чи можливе її обмежене етичне виправдання.

© Ваксютенко П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Для українського суспільства проблема морального осмислення війни має не лише теоретичне, але й практичне, безпосереднє значення. Війна, яка триває досі, впливає на колективну свідомість, трансформує систему цінностей, актуалізує питання справедливості, відповідальності та гідності. У цьому контексті філософсько-етичний аналіз війни стає необхідним елементом суспільного самоусвідомлення та моральної рефлексії.

Традиційно в етичному дискурсі війна розглядається як моральне зло, що суперечить фундаментальним цінностям людського життя, свободи та миру. Війна повсякчас пов'язана з масовим знищенням людей, стражданнями цивільного населення, руйнуванням соціальних зв'язків і деградацією моральних норм. Вона створює умови, за яких насильство легітимується як допустимий засіб досягнення політичних або стратегічних цілей, що призводить до ерозії етичних заборон і норм. В таких умовах виникає надзвичайна складність виправдання чи осуду тих чи інших дій, оскільки в стані безпосередньої загрози життю людина вмикає всі запобіжники задля самозбереження.

Для розуміння всіх тих змін, які відбуваються в площині війни, особливо її етичного виміру, у філософській традиції сформувалася концепція етичного виправдання війни, найбільш послідовно представлена в теорії справедливої війни. Остання намагається окреслити нормативні межі допустимого застосування збройної сили, виходячи з ідеї, що за певних умов війна може розглядатися як вимушений і морально допустимий засіб захисту від несправедливої агресії. Проте навіть у межах цієї концепції війна не втрачає свого проблематичного морального статусу, а постає як «менше зло», допустиме лише за відсутності альтернатив.

Тож актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного філософсько-етичного аналізу війни як морального зла та визначення меж її можливого етичного виправдання в умовах сучасних збройних конфліктів. Осмислення цієї проблеми має велике значення як для розвитку теоретичної етики, так і для формування відповідальної моральної позиції в суспільстві.

Метою статті є висвітлення та аналіз філософсько-етичних аспектів війни. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких задач: проаналізувати поняття морального зла війни в історико-філософській та сучасній етичній традиції; розкрити аксіологічні підстави морального засудження війни; дослідити основні критерії етичного виправдання війни в межах теорії справедливої війни; окреслити моральні межі допустимого збройного насильства в умовах сучасних конфліктів.

Війна як моральне зло: філософсько-етичний вимір.

У філософській та етичній традиції війна здебільшого осмислюється як радикальне порушення морального порядку, що підважує фундаментальні засади людського співжиття. Вона не може бути зведена суто до сукупності ізольованих актів насильства, а постає як цілісна соціальна практика, інституціоналізована форма зла, яка охоплює політичний, правовий, культурний і моральний виміри. Саме тому війна розглядається не лише як подія чи процес, але й як глибинний виклик самій можливості морального порядку.

Історико-філософський аналіз засвідчує, що вже в античній думці війна розглядалася як небажаний, хоча й неминучий елемент політичного життя. Платон і Аристотель визнавали війну допустимою лише в ролі засобу відновлення порушеного порядку, але не як самодостатню цінність. У середньовічній християнській традиції війна тлумачилася як наслідок гріхопадіння та зіпсованості людської природи, що закріпило уявлення про її моральну проблематичність навіть у разі формальної справедливості.

У філософії Нового часу та Просвітництва війна дедалі більше піддається моральній критиці у зв'язку з утвердженням ідеї природних прав і автономії особи. Формування

концепції універсальної людської гідності посилило усвідомлення того, що війна систематично порушує право на життя, свободу та безпеку. Як зазначає Дж. Мак-Маган, війна створює специфічний моральний контекст, у якому позбавлення життя перестає бути винятковим злочином і перетворюється на інституційно дозволена та легітимована практику [9, с. 36].

Моральне зло війни виявляється передусім у інверсії моральних норм та легітимації масового насильства. В умовах миру вбивство, каліцтво та приниження особи є предметом безумовного морального осуду, тоді як у війні ці дії часто інтерпретуються як виконання обов'язку або як необхідні засоби досягнення вищих цілей. Дж. Мак-Маган зазначає: «Війна систематично заохочує людей робити те, за що в будь-якому іншому контексті вони були б морально засуджені» [9, с. 39]. Ця інверсія є не випадковою, а закладеною в саму логіку збройного конфлікту і свідчить про глибоку деформацію етичної свідомості, спричинену війною [5, с. 91]. Одним з таких ключових чинників морального зла війни є дегуманізація ворога. Для забезпечення готовності до насильства формується образ противника як абсолютного зла, загрози або істоти, позбавленої повноцінного морального статусу. Дегуманізація спрощує моральне виправдання вбивства, але водночас підриває універсалістський характер моралі, заснований на ідеї рівної гідності кожної людини [11, с. 118].

Особливої гостроти проблема морального зла війни набуває у зв'язку з її впливом на цивільне населення. Сучасні війни характеризуються розмиттям межі між комбатантами та некомбатантами, що призводить до систематичного порушення принципу невинності. Масові переміщення населення, руйнування інфраструктури, гуманітарні катастрофи є не побічними, а структурними наслідками війни [8, с. 147].

Г. Фроу зазначає: «Навіть найбільш обережні військові операції створюють передбачуваний ризик серйозної шкоди для невинних, що ставить під сумнів будь-які претензії на моральну чистоту війни» [7, с. 88]. Ця теза підкреслює, що шкода цивільним є не лише випадковим побічним ефектом, але й структурною рисою війни.

Значущим аспектом морального зла війни є її колективний характер. Війна здійснюється не окремими індивідами, а інституціями, державами, арміями чи союзами. У такому контексті індивідуальна відповідальність розчиняється в системі наказів і ролей. Адже війна залучає до насильства не лише безпосередніх учасників бойових дій, але й широкі соціальні групи через механізми мобілізації, пропаганди чи економічної підтримки. У цьому сенсі відповідальність за моральні наслідки війни набуває дифузного характеру, що ускладнює традиційні уявлення про індивідуальну моральну відповідальність та підриває етичні моделі, засновані на автономії суб'єкта [7, с. 63].

Окремої уваги потребує феномен моральної травми, який у сучасній етиці війни використовується для опису внутрішнього конфлікту, що виникає в осіб, залучених до воєнних дій. Моральна травма виникає тоді, коли людина змушена діяти всупереч власним глибоким моральним переконанням, навіть якщо ці дії санкціоновані державою або військовим командуванням [3, с. 76]. Це свідчить про те, що війна є джерелом морального зла не лише на соціальному, але й на екзистенційному рівні. Крім того, війна справляє тривалий руйнівний вплив на моральну культуру суспільства. Нормалізація насильства, героїзація жорстокості та зниження цінності людського життя можуть зберігатися й після завершення воєнних дій, формуючи культуру толерантності до зла [2, с. 211].

У ширшій соціальній перспективі війна призводить до тривалої трансформації моральної культури. В. Горбулін підкреслює, що війна змінює «ціннісні пріоритети суспільства, нормалізуючи насильство як інструмент вирішення конфліктів» [2, с. 214]. Така нормалізація створює ризик відтворення зла навіть у післявоєнний період.

Таким чином, у філософсько-етичному вимірі війна постає як комплексне, багаторівневе моральне зло, що охоплює індивідуальний, колективний та інституційний рівні. Вона руйнує фундаментальні моральні норми, деформує систему цінностей і створює умови, за яких насильство стає соціально легітимним. Усвідомлення цієї обставини є необхідною передумовою для подальшого аналізу аксіологічних підстав етичного засудження війни та визначення меж її можливого виправдання.

Аксіологічні підстави етичного засудження війни.

Аксіологічний підхід до аналізу війни дає змогу виявити її глибинну моральну проблематичність через співвіднесення з фундаментальними цінностями, що становлять нормативне ядро етики. На відміну від прагматичних або політико-реалістичних підходів, аксіологія виходить з пріоритету цінностей над доцільністю, розглядаючи війну не як інструмент, а як явище, що підлягає моральній оцінці з погляду добра і зла. Саме у площині цінностей стає очевидним, що війна вступає в системний конфлікт із базовими засадами морального порядку.

Цінність людського життя є вихідною та незамінною підставою етичного засудження війни. У сучасній моральній філософії життя розглядається як безумовна цінність, що не може бути редукована до інструментальної користі або стратегічної необхідності. Як зазначає Дж. Мак-Маган, «жодна інша практика не ставить людське життя в настільки системну залежність від політичних цілей, як війна» [9, с. 43].

Війна принципово суперечить кантіанському імперативу та пропонує розглядати людину як мету, а не як засіб. Масове передбачуване позбавлення життя, навіть якщо воно виправдовується захистом держави чи справедливості, означає інструменталізацію людського існування. Г. Фроу підкреслює: «Те, що шкода цивільним є передбачуваною, а не випадковою, робить війну особливо проблематичною з деонтологічної точки зору» [7, с. 95]. Війна вступає у прямий конфлікт з аксіологічним принципом абсолютної цінності життя, що робить її морально неприйнятною навіть у разі обмеженого виправдання.

Війна ж функціонує через системну дегуманізацію ворога. Образ противника як абсолютного зла або загрози дає змогу морально дистанціюватися від його страждання. М. Вальцер визнає, що «навіть у найбільш морально обґрунтованих війнах дегуманізація є постійною спокусою і серйозною загрозою справедливості» [11, с. 127]. Дегуманізація підриває універсалістський характер моралі, оскільки заперечує рівність гідності всіх людей. Саме тому вона становить не побічний, а структурний елемент морального зла війни.

Аксіологічно проблематичним є вплив війни на цінність свободи. Війна передбачає мобілізацію, примус, обмеження громадянських прав і жорстку ієрархію підпорядкування. У таких умовах моральна автономія індивіда значною мірою нівелюється. Це означає, що війна не лише обмежує зовнішню свободу, але й руйнує внутрішню здатність особи до самостійного морального судження. Така втрата автономії має глибокі аксіологічні наслідки, оскільки підриває саму можливість відповідальної моральної дії. С. Лазар підкреслює, що «війна трансформує морального агента на функціональний елемент колективної машини насильства» [8, с. 99].

Цінність справедливості традиційно використовується для етичного обґрунтування війни, зокрема в межах теорії справедливої війни. Однак з аксіологічної перспективи справедливість у війні має глибоко суперечливий характер. Навіть якщо мета війни є справедливою, спосіб її досягнення вступає в конфлікт з базовими цінностями. Справедливість у війні виявляється трагічною цінністю, реалізація якої супроводжується моральними втратами, що не можуть бути повністю компенсовані. К. Коуді зауважує: «Справедливість у війні завжди досягається через засоби, які самі по собі є морально зіпсованими» [5, с. 60].

Мир у сучасній етиці розглядається як позитивна цінність, що передбачає справедливі соціальні відносини, безпеку та взаємне визнання. З цієї перспективи війна є не шляхом до миру, а його запереченням. Принцип пропорційності, який часто використовується для морального обмеження війни, сам по собі свідчить про її аксіологічну проблематичність. Як зазначає Г. Фроу, «пропорційність не усуває морального зла війни, а лише намагається зменшити його масштаб» [7, с. 102]. Б. Орент, своєю чергою, наголошує на тому, що «навіть справедлива війна може бути лише засобом, але ніколи моральною метою» [10, с. 167].

Аксіологічний аналіз демонструє, що війна перебуває в системному конфлікті з фундаментальними моральними цінностями людини. Саме цей конфлікт становить головну підставу її етичного засудження. Навіть у випадках, коли війна розглядається як вимушений засіб захисту, вона залишається морально трагічним явищем, допустимість якого має суворо обмежений характер.

Межі етичного виправдання війни в сучасних теоріях.

Попри фундаментальне аксіологічне та моральне засудження війни, філософська традиція не обмежується абсолютним пацифізмом. Усвідомлення реалій політичного життя, наявності агресії та загроз існуванню політичних спільнот зумовило формування концепцій, що припускають можливість обмеженого етичного виправдання війни. Найвпливовішою серед них є теорія справедливої війни, яка намагається окреслити нормативні межі допустимого збройного насильства, не заперечуючи водночас його моральної проблематичності.

Класична й сучасна теорія справедливої війни виходить з припущення, що війна може бути морально допустимою лише за наявності суворо визначених умов *jus ad bellum*. До них зазвичай належать справедлива причина, легітимна влада, правильний намір, пропорційність, крайній засіб і розумна ймовірність успіху. Справедлива причина традиційно пов'язується з правом на самооборону або захист від несправедливої агресії. Як зазначає М. Вальцер, «єдине переконливе моральне виправдання війни – це опір серйозному порушенню прав» [11, с. 62]. Водночас навіть у цьому разі війна розглядається не як благо, а як вимушена відповідь на зло.

Критично важливою є умова крайнього засобу. Війна може вважатися морально допустимою лише тоді, коли всі ненасильницькі способи врегулювання конфлікту виявилися неефективними. Г. Фроу підкреслює: «Звернення до війни є морально виправданим лише тоді, коли альтернативи справді вичерпані, а не просто незручні» [7, с. 69].

Таким чином, *jus ad bellum* не виправдовує війну як таку, а лише окреслює надзвичайно вузьке поле її умовної допустимості. Навіть якщо війна визнана морально допустимою на рівні *jus ad bellum*, вона залишається обмеженою жорсткими вимогами *jus in bello*. Центральними з-поміж них є принципи розрізнення та пропорційності.

Принцип розрізнення вимагає чіткого розмежування між комбатантами та некомбатантами. Однак у сучасних війнах, особливо гібридних та асиметричних, це розмежування стає дедалі більш проблематичним. С. Лазар зазначає, що «умови сучасної війни роблять дотримання принципу розрізнення не лише складним, а іноді й практично неможливим» [8, с. 141]. Принцип пропорційності вимагає, щоб завдана шкода не перевищувала очікувану воєнну перевагу. Проте, як зазначає Дж. Мак-Маган, «пропорційність не усуває проблему навмисного ризику для невинних, а лише намагається її кількісно обмежити» [9, с. 58]. Це означає, що навіть дотримання *jus in bello* не знімає морального тягара війни.

У сучасній етичній думці поширеною є інтерпретація війни як «меншого зла». Згідно з цим підходом, війна може бути морально допустимою не тому, що вона є доброю,

а тому, що альтернативою є ще більше зло, наприклад знищення політичної спільноти або масові порушення прав людини.

К. Коуді застерігає, що аргумент «меншого зла» є небезпечним, оскільки «він схильний розширювати межі допустимого насильства, якщо не супроводжується жорсткими моральними обмеженнями» [5, с. 74]. Це свідчить про необхідність постійної критичної рефлексії щодо застосування цього аргументу.

Сучасні теорії справедливої війни дедалі більше уваги приділяють виміру *jus post bellum*, справедливості після війни. Йдеться про моральну відповідальність за наслідки збройного конфлікту, відновлення зруйнованих спільнот і притягнення винних до відповідальності. Б. Оренд наголошує на тому, що «війна не може вважатися морально завершеною, доки не створені умови для справедливого миру» [10, с. 183]. Це означає, що навіть формально справедлива війна може втратити моральну легітимність, якщо її наслідки відтворюють несправедливість і насильство.

Отже, аналіз аспектів етичного виправдання війни демонструє, що межі такої допустимості є надзвичайно вузькими і принципово трагічними. Війна може бути морально терпимою лише як виняток, як вимушена відповідь на серйозне зло, але ніколи як повноцінно легітимна моральна практика.

Як слушно зауважує С. Базарган-Форвард, «навіть справедлива війна залишає по собі моральний залишок, який неможливо повністю виправдати або стерти» [3, с. 18]. Саме цей «моральний залишок» і засвідчує фундаментальну обмеженість будь-яких спроб етичного виправдання війни.

Висновки. У статті здійснено філософсько-етичний аналіз війни як морального зла та окреслено межі її можливого етичного виправдання в контексті сучасних аксіологічних і нормативних теорій. Проведене дослідження дає змогу дійти низки узагальнюючих висновків, що мають як теоретичне, так і світоглядне значення.

Встановлено, що війна в етичному вимірі постає не лише як сукупність окремих аморальних дій, але й як структурне та інституціоналізоване моральне зло. Вона трансформує самі умови морального судження, легітимуючи насильство, дегуманізацію та інструменталізацію людського життя. Це дає підстави розглядати війну як явище, що системно підриває фундаментальні моральні заборони та деформує етичну свідомість як індивідів, так і спільнот.

Аксіологічний аналіз показує, що війна перебуває в глибокому конфлікті з базовими моральними цінностями людського життя. Особливо показовим є те, що навіть за умов оборонного характеру війни ці цінності зазнають неминучого порушення. Війна не лише знищує життя, але й підриває універсальний принцип рівної гідності, обмежує моральну автономію особи та нормалізує насильство як засіб досягнення політичних цілей.

З'ясовано, що теорія справедливої війни, попри її значущість для нормативного осмислення збройних конфліктів, не усуває морального зла війни, а лише окреслює надзвичайно вузькі межі її умовної допустимості. Критерії *jus ad bellum*, *jus in bello* та *jus post bellum* виконують радше обмежувальну, ніж легітимізаційну функцію, спрямовану на мінімізацію моральної шкоди, але не на її виправдання в повному сенсі.

Обґрунтовано, що інтерпретація війни як «меншого зла» має граничний і трагічний характер. Вона можлива лише в ситуаціях крайньої необхідності та за умови суворого дотримання моральних обмежень. Навіть у таких випадках війна залишає по собі неминучий «моральний надлишок», що проявляється у формі сукупності страждань, втрат і травм, які не можуть бути повністю компенсовані жодними справедливими намірами або результатами.

Показано, що етичне осмислення війни не може обмежуватися моментом її початку або ведення. Моральна відповідальність поширюється й на постконфліктний період, зокрема на відновлення справедливого миру, притягнення винних до відповідальності та подолання довготривалих моральних і соціальних наслідків війни. Невиконання цих вимог підриває навіть умовну моральну легітимність збройного конфлікту.

Загалом проведене дослідження дає змогу стверджувати, що війна, навіть у разі обмеженого етичного виправдання, залишається морально проблематичним і трагічним явищем. Її допустимість не може розглядатися як норма, а лише як крайній виняток у ситуаціях захисту від радикального зла. Усвідомлення цього є необхідною передумовою для формування відповідальної моральної позиції, спрямованої на утвердження миру як найвищої цінності та мінімізацію насильства в міжнародних і внутрішніх конфліктах.

Список використаної літератури

1. Попович М.В. Філософія свободи. Харків: Фоліо, 2018. 526 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / НІСД; за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ, 2017. 494 с.
3. Bazargan-Forward S. War and Moral Injury. *Moral Injury and the Humanities. Interdisciplinary Perspectives* / ed. Andrew I. Cohen, Kathryn McClymond. Routledge. New York, 2024. P. 18–26.
4. Brown C. Ethics, Economics and International Relations. Edinburgh University Press, 2013. 180 p.
5. Coady C. Morality and Political Violence. Cambridge University Press, 2011. 322 p.
6. Fabre C. Cosmopolitan War. Oxford: Oxford University Press, 2012. 324 p.
7. Frowe H. The Ethics of War and Peace. Routledge. New York, 2023. 288 p.
8. Lazar S. Sparing Civilians. Oxford: Oxford University Press, 2020. 168 p.
9. McMahan J. Killing in War. Oxford: Oxford University Press. 2009. 250 p.
10. Orend B. The Morality of War. Broadview Press, 2013. 344 p.
11. Walzer M. Just and Unjust Wars. Basic Books, 2015. 416 p.
12. Williams R. Ethics and the Limits of Philosophy. Harvard University Press, 2011. 273 p.

MORAL EVIL OF WAR AND THE LIMITS OF ITS ETHICAL JUSTIFICATION

Pavlo Vaksiutenko

*Assistant at the Department of Philosophy,
Faculty of Social Sciences and Humanities
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
Pyrohova str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-6784-7013>*

The article offers a philosophical and ethical analysis of war as a form of moral evil and delineates the limits of its possible ethical justification in the context of contemporary axiological and normative theories. It is argued that war should be understood not merely as a set of isolated acts of violence, but as a systemic social phenomenon that reshapes the structure of moral experience, undermines established value orientations, and distorts conceptions of permissible uses of force. The specificity of war as a structural and institutionalized evil is revealed, demonstrating how it transforms the moral consciousness of individuals and communities, normalizes violence as a social practice, and facilitates its legitimation through political, ideological, and legal narratives.

Particular attention is paid to the axiological grounds for the ethical condemnation of war, especially to the conflict between military violence and such fundamental moral values of human life as dignity, freedom, justice, and peace, as well as to the tension between the demands of self defence and the preservation of humanistic principles. The article examines the foundational aspects and internal structure of just war theory (*jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*), highlighting both its potential and its limitations as an instrument for the moral evaluation of armed conflicts under contemporary conditions. It substantiates the thesis of the borderline and tragic character of any ethical justification of armed violence, arguing that even in cases of conditional moral permissibility war retains the status of a morally problematic phenomenon and leaves an inevitable “moral remainder” of guilt, suffering, and loss that cannot be fully neutralized by rational or legal arguments.

Key words: war, moral evil, ethics of war, axiology, just war theory, human dignity, value of life, violence, moral responsibility, justice, peace, *jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026